

מטמורפוזות

יעל לוטן

Salman Rushdie:
The Satanic Verses;
Viking, London, 1988

"אשר לי", כותב סלמן רושדי בספרו "בושה", "אני פנטאזיסט. אני בונה ארצות דמיוניות ומנסה לכפותן על אלה הקיימות במציאות. אני מתמרד עם הבעיות של ההיסטוריה: מה לשמר, מה להשליך, כיצד לשמור על מה שהזכרון מתעקש לזנוח, כיצד לטפל בשינוי..." וב"ילדי חצות": "עם שלא היה קיים מעולם עמד לזכות בחרות, להטיל אותנו לתוך עולם אשר למרות חמשת אלפי שנות היסטוריה, למרות שהמציא את השחמט וסחר עם הממלכה התיכונה של מצרים, אף-על-פי-כן היה רמיוני לחלוטין; אל תוך ארץ מיתולוגית, שלא יכלה להתקיים אלא מכוחם של מאמצי רצון קולקטיבי יחיד במינו, בחלום שכולנו הסכמנו לחלום, פנטאזיה המונית..." רושדי קיבל עליו את התפקיד להיות בן-לא-בן לעם לא-עם, בארץ שבה לא נולד ושמתרבתה ינק. לספר היסטוריות שאינן היסטוריות ולהגיע דרך החלום הפנטאזיה לאמיתות שהמציאות מתמרדת עימן בלי הרף.

ביצירתו משתלבים האפוסים ההינדואים על שפע אליהם עם עולמו המדברי של הקוראן. עם נכסי צאן ברזל של תרבות המערב – לטינית, פילוסופיה, שקספיר, ליאונרדו – עם תרבות הרחוב והטלוויזיה של עיר המהגרים הגדולה לתרוקן, אירגיה חצם, הומור מתפרץ והומניזם עיקבי. כמוקדם או במאוחר היה עליו לשלם את המחיר, להתעורר בוקר אחד לא כסופר צעיר וכשרוני שהעולם המערבי מלטף אותו על ראשו, תוך התפעלות מתנשאת למחצה על כי ה"יטייב" לשעבר הצליח לתרום תרומה יפה לתרבות שהרעיפו עליו מגבהו; אלא כאריב מרצהר של העולם ממנו בא, קורבן מסומן של חמת-הזעם הקנאית אותה תאר בדיקנות סהרורית בכל כתיבו.

וכאילו צפה הכל מראש: "איך מחילה, סלמן, על חילול-הקדוש שלך. האם העלית על דעתך שלא אבחק בכך? – להציב את דברך מול דבר האל?" וכבר הנביא מבקש לתרוץ עליו גורדין מוות. רק הכטחותיו הנרצעות לגלות לשליח-האל את מקום הימצאם של אריכיו האמיתיים ותחיתותיו של התלמיד הנאמן פילאל מצילות אותו ממוות. "אה, הנדיבות של דת ההכנעה!..." קטע זה לקוח מן הפרק "שיבה לג'היליה" ב"פסוקים השטניים", אחד מן הפרקים בהם מתוארת, כביכול, לידת האיסלם, דת הכניעה לרצון האל. אלא שבמציאות, כפי שחזה בצורות שונות גם ביצירותיו האחרות, אין מחילה לכופר ולמנאץ. אחת רינו – שרפת יצירותיו ומוות.

סלמן רושדי, שנולד בבומבי בשנת 1918 וזכתה החו בעצמאות (ומיד קרעה את עצמה לגזרים שותת-ירוס), בן למשפחה מוסלמית בעיבורה של החברה ההינדואית, בילה את מרבית ילדותו בהודו חמן קצר בפקיסטן, אך את נעוריו בילה באנגליה, בבית-הספר הידוע ראנבי, בו יצר ד"ר ארתורל בתחילת המאה הקודמת את האתוס שהיה לסימן היתכר של ה"פאבליק סקול" האנגלי: לימודים קלאסיים וספורט, שילוב של האידיאל היווני עם מוסריות פרוטסטנטית, ותחושת עליזות מעמדת משולבת ברגש אחריות

איור: אברהם עייש

ספר הרבה יותר קצר, מרוכז, בנוי היטב וממושמע. "ילדי חצות" היה ממוקם כרובו בהודו ואילו עלילת "בושה" מתרחשת בעיקר בפקיסטן. סגנונו המיוחד לא עזב אותו – המשפטים השבורים, השילוב של כתיבה סיפורית עם פנייה ישירה של המספר לקורא, מעברים מסחררים מאנגלית תיקנית ללשון המתנגנת המדוברת בפי הורים דוברי-אנגלית. אבל המבנה היה הרבה יותר קשוח וקלאסי. גם כאן שילב פנטאזיה עם ריאליזם, בכונה מכוונת ואירדוניה חריפה. ("אילו היה זה רומן ריאליסטי על פקיסטן... שערו בנפשכם מה שהייתי יכול להכניס כאן!") והוא מפרט כל מיני פרשות מבערות בתולדות השלטון באיסלמבאד. היו מבקרים שהעדיפו את הרומן החדש וקבעו שרושדי מתבגר. כעת הם צריכים לחזור בהם: רושדי לא "התבגר", הוא חזר לצורת הכתיבה של "ילדי חצות". "הפסוקים השטניים" דומה הרבה יותר ל"ילדי חצות" מאשר ל"בושה", הוא משהרע על פני קרוב לשש מאות עמודים, מכיל מאות דמויות שונות, עובר כלי הרף ממקום למקום ומזמן לזמן, מצחק להפליא (ב"בושה" יש הרבה פחות הומור והרבה זוועה), וחדר לתבנית הבמעט-אמורפית של בזאר אוריינטלי ענק, גדוש ועולה על גדותיו, מנעלים ועד יהלומים, מעתיקות ועד קאסטות ווידאו.

מה קורה ב"פסוקים השטניים"? – קשה לסכם את העלילה, אבל ננסה. מטוס הודי נחטף על-ידי טרוריסטים סיקים ואחר יותר ממאה ימים הוא מתרסק באוויר, כאשר החוטפים נלחמים בינם לבין עצמם. שני נוסעים כלבר נותרים בחיים. שניהם הודים-מוסלמים. שניהם שחקנים. הם צונחים לאיטם, כאילו היו להם מצנחים, ונוחתים על חופה הדרומי של אנגליה. ישישה בודדה, מטורפת למחצה, אוספת אחד מהם לביתה. השני נתפס על ידי שלטונות ההגירה. הראשון מצמיח הילה על ראשו; השני מגדל קרניים ורגליים של הייש. הראשון מתכחש לשני – ועל פשע זה עוד ישלם – ושניהם מסתכנים בשרשרת אירועים מוריס עם אנשים שונים ומשונים. הראשון נקרא ג'יכריל

המתחייב ממנה. בראגבי גילה רושדי את צידה השני של המטבע החברתית – שם לא היה בן מפתק למשפחה אמידה וחשובה, כפי שהיה באסייה הרחוקה, כי אם "זוג" צעיר הנתן לחסדיהם של בני-טובים מן הגזע השליט לשעבר.

רושדי למד בקיימברידג' ונשאר בבריטניה, אם-כי הוא חחר למולדתו מידי פעם בפעם ומעולם לא התנתק ממנה, כפי שעשה גיבורו סלאדן צ'אמציא ב"פסוקים השטניים". ניכר בו שלמרות מרצאו המוסלמי הוא מעדיף את הודו על פקיסטן, מעדיף את ההינדואים על המוסלמים. בבזאר האילי של הודו יש מקום להרבה יותר דמיון רחב סובלנות מאשר בחברה הקנאית של פקיסטן. עם-זאת, הדברים שכתב על משפחת נהרו, היחוד על אינדירה גאנדי, בספרו "ילדי חצות", היו כה נוראים ערכי הספר נאסר להפצה בהודו. כאשר ראש-ממשלת בריטניה מרגרט תאצ'ר ביקרה בהודו ונפגשה עם הגברת גאנדי היא עשתה טעות נוראה ושיבחה את הספר בפניה. פניה הקפואים של אשת-הברזל ההודית ציננו את האווירה יותר מכל המזגים באולם המפואר.

אנגליה. באיזו ארץ – הוא תוהה – יכולים היו גולים שונים ומשונים, שהידוע שבהם הוא קארל מרקס, לחיות בשלווה כבארץ זו. ב"פסוקים השטניים" הוא מתאר את האיים הבריטיים כדלקמן: "ארץ הנמצאת תחם מים רוב ימות השנה, ימיה כצבע לילה... כאשר היום אינו חם מן הלילה, האדמה אינה יבשה מן הים, אין פלא שהבריות איברו את היכולת להכחין הבחנות..." הוא אינו אנגלופיל, אין לא אשליה על טיבו של המשטר הקיים של היום, הגזענות והאלימות של המשטרה ושלטונות ההגירה, המסוגלים לחקור אשה אסיאנית על אבריו האינטימיים של בעלה, כדי לוודא שהיא אכן אשתו וזכאית להצטרף אליו.

באנגליה, על-כל-פנים, הוא חי וכותב. ספרו הראשון, "ג'ריימוס", נכשל, ורק עם הופעת "ילדי חצות" ב-1981 דרך כוכבו הספרותי. המבקרים יצאו מגידרם לשבח את האפוס הענק והמסורף, המבדח והנוגע-ללב, והוא זכה בפרס בוקר – ה"גונקור" הבריטי. שנתיים לאחר מכן פירסם את "בושה" –

פארישטא, והוא שחקן פופולרי בקולנוע ההודי, שגילם אלים וגיבורים רבים מן המיתוס ההינדואי. השני נקרא סלאדין צ'אמציא, שחקן קול אנגלי – "האיש בעל אלף הקולות", המגלם דמויות שונות בתסכיתיו רדיו ויצורים דמיוניים ("אפונה קפואה, דג טונה, יצור מן החלל החיצון") בפרסומות וסרטים מצויירים.

שתי דמויות אלו יוצרות את העלילה ומסתבכות בה כחוסר-אונים. הראשון, ג'יבריל, משתכנע שהוא המלאך גבריאל ובהזיותו המטורפת הוא מדמיין את לידת האיסלם. שני הפרקים בהם מתוארים האירועים כעיר קפה – המכונה כאן "ג'היליה", על שם "חקופת החושך" האלילית שקדמה לאיסלם – מלאי כפל-משמעויות, ועוד נשוב אליהם. אבל ג'יבריל חולם גם על מקום/זמן אחר: כפר מוסלמי קטן בהודו בשם טיטליפור, החי כולו תחת עץ פניאן אחד. שנערה תמהונית מוליכה את כל תושביו ברגל למכה. גם כאן כפל-משמעויות פותח פתח לפירושים שונים ומגוונים.

סלאדין צ'אמציא, שצימח קרניים וטלפיים, מנסה בכל כוחו לשוב לחייו הקודמים כאזרח בריטי מהוגן, נשוי לאשה אנגליה מבית טוב, מנותק ככל יכולתו מהודו ומכל התסבוכות הגזעיות-פוליטיות-תרבותיות המסעירות את העולם. הוא מסתתר בביתו של הודי מוסלמי אחר, חובב ספרות לטינית, עד אשר בתהליך דרמטי תוזרת אליו צורתו הקודמת. מסביב רוחשים אנשים ואירועים סוערים ומטורפים: רדיקאל שחור בשם ד"ר סימבא אההרו ("אריה חרות" כסוואהילית) מחמם את האווירה בשכונת המהגרים ונאסר כחשוד בסדרת רציחות פולחניות כביכול של נשים זקנות. איש יחסי-ציבור ופרסומת בשם האל ואלאנס מנסה בכל מחיר להדביק את עולם התחזית של האפונה התקשורתית בבריטניה ואמריקה ("הקוקה-קולוניזציה של העולם").

מטפסת-הרים לבנה קרירה בשם אַלְלוּיָה קֶן נקרעת בין רצונה לשוב לאוורסט לבין פרנסתה כדוגמנית מבוקשת. מוערזין-לילה, שהוא גם חלק מרשת חנויות-מוסיקה, בשם "שעווה חמה", מנוהל על-ידי ייצור בשום ג'ון מסלאמא. מטיף פונדמנטליסטי אמריקאי בשם דאמפטר מְשַׁפְּרֵן רשוח בנוסח ג'ימי סוואגארט, ועוד ועוד ועוד. וכולם מסתבכים זה בזה והאירועים רודפים זה אחר זה, בסחרחרת מטורפת שקשה לעקוב אחריה.

אבל אין זו רק סחרחרת. מאחוריה מסתתרת תפיסת-עולם, אמירה פילוסופית-חברתית המנחה את הכל, וכשאתה מתחיל לאסוף את החלקים אתה מגלה שיש שיטה בשיגעון. "השעווה החמה" היא רק אחת מן המטאפורות המשמשות את הרעיון: מדובר כאן במטמורפוזות, בגלגולים, שינויי צורה, הזיות מורכבות ומטעות.

עניין הזהירות. נתחיל עם שני הגיבורים הראשיים: ג'יבריל פארישטא וסלאדין צ'אמציא. הראשון נקרא איסמעיל נאג'מדין לפני ששינה את שמו כפי ששינה, ואילו סלאדין היה, כמובן, סלאח אדין ולא צ'אמציא כי אם צ'אמציאֵנוּאלָה. הגברת אללויה קן היתה, כמובן, להן, ואילו ד"ר סימבא אההרו, הרדיקאל השחור, היה במקור סילווסטר רוברטס. הגיבורים, כאמור, שניהם שחקנים, שניהם אנשים הממלאים תפקידים שונים ומשונים – מן האוואטארים של האלים ההינדואים שמשחק ג'יבריל ועד האפונים הקפואות והיצורים מן החלל שמשחק סלאדין. בביה של אללויה קן יש עשרות פסלים בצורת האוורסט, כולל אחד עשוי קרח, שהיא מחזיקה במקפיא, וקרח, אומר הסופר, הוא "מים המבקשים ליהפך ליבשה". אימה של אללויה, שנחאלמנה, נישאת לגנטיקן אמריקני, העוסק ברובד הכסיטי ביותר של הצורה והתכונות של החיים עלי אדמות וביצירת הכלאות שונות. סופיאן, המסעף ההודי-מוסלמי המסתיר את סלאדין בביתו, דן עמו בכוכב-ראש על מעלותיהם של ליקרטיוס הספקן

מול אוכיריוס, מחבר ה"מטמורפוזות"... יחד-על-כן – יש בספר שלוש נשים בשם עֵיִשָּׁה, שני חאלד, שני בילאל, שני סֶלְמָן (יחד עם המחבר, שלושה), שתי נשים בשם מישאל, שתיים בשם הינד ושתיים בשם חאדיג'יה. יש שם גם הודי לבקן מאי הודו המערבית! האנשים לא רק פושטים צורה ולובשים צורה, מנסים והזיות שונות – סלאדין מתאגל, זמר ג'אז אמריקני ונער מכת המנדלים שניהם מתאסלמים ומשנים את שמותיהם, אשתו של סלאדין מתכחשת למוצאה מן החברה הגבוהה ומשתדלת להיות פרולטרית רדיקאלית, בנותיו של סופיאן שנולדו באנגליה משתדלות להיות נערות אנגליות לכל דבר, ועוד כהנה וכהנה – אלא שהם באמת משנים את טיבם. תריסר הזונות בבית-הזונות ב"ג'היליה" מאמצות לעצמן לשם שעשוע את שמותיהן של נשות הנביא, ועם הזמן הם מסגלות לעצמן גם את תכונותיהן. "השנים בהן מימשו את הפנטאזיות של הגברים סופן שהשחיתו גם את תלומותיהן, עד אשר בסתר ליבן באמת ביקשו ליהפך לפנטאזיה הגברית העתיקה מכל". ולא רק הנשים, גם הגברים מסוגלים להיכנס לתפקיד שהם ממלאים עד ששוב אינם יודעים להבחין בין אמת לדמיון. ג'יבריל באמת מאמין שהוא המלאך גבריאל, ויש שההזויה מתקיימת בעליל ויש שהיא מתעתעת בו וגורמה לו להידרס בכביש ועוד מיני אסונות.

כל זה יכול היה להיות שעשוע אינטלקטואלי ותו לא, תוצר-לוואי של התרבות ההינדואית, שבה מאות אלפים בדרגות שונות לובשים ופושטים אוואטארים – אס-כי רושרי טורח להזכיר שגם אלי האולימפוס היווני פשטו ולבשו צורות – אלא שיש כאן הרבה יותר משעשוע. יש כאן שאלות מטאפיזיות ומוסריות התורגות הרבה מעבר לחתעזים שבעלילה. אוטו קון (לשעבר כהן), אביה של אללויה, יהודי-פולני מתאגל שהוא היסטוריון של אמונות, אומר לבתו: "אם מישהו ינסה לומר לך אי-פעם שוכיב-הלכת הזה, היפה והרע מכולם, מורכב איכשהו ממרכיבים הומוגניים, מחלקים חואמים, שהכל ניתן לסיכום אחיד, צלצלי מיד לחיית לכותנות-כפייה... העולם אינו עולה בקנה אחד... נאצים, קדושים, כולם קיימים בעת-ובעונה אחת. במקום אחד אושר עילאי, ובמורד הרחוב גיהנום".

רווקא סלאדין צ'אמציא, שלבש צורה של תיש שטני, הוא הבחור הטוב – לא מושלם מסוגל אף הוא לודון, אבל בעל מצפון ואדם הגון ביסודו. ואילו ג'יבריל/גבריאל, שצימח הילה סביב ראשו, לא זו בלבד שהוא מטורף לחלוטין, אלא הוא זה שגורם לאסונות רבים ולמותם של אנשים שונים, בהודו ובאנגליה.

זהו פן אחד של הדברים. פן אחר הוא שאלת האמונה, הקשור ישירות לראשון, שכן יכולתו של האדם לאמץ לעצמו והזיות שונות היא גם יכולתו לשנות את העולם בכוח דמיונו. על כך כבר עמד רושרי בספריו הקודמים. האמונה הצרופה יכולה להזיז הרים. אבל איזו היא האמונה הצרופה כאמת? כיצד נבחין בינה לבין היסטריה, או אפונה? כאן, דומני, רושרי מקבל בעיקרון את הפסוק מן הברית החדשה, "בכפרים תכירו אותם" (מתי, 7: 20), כלומר, התוצאות הן הנותנות. שוב ושוב הוא מציג שתי שאלות: האחת – "איזה מן רעיון אתה – רעיון המתכופף עם הרוח או רעיון שאינו מתכופף שסופו או להישבר או לנצח? והשניה – מה תעשה לאחר שתנצח?"

שאלות אלה עולות בצורה שנוח גם בספריו האחרים, ולא רק ברומנים כי אם גם בספרו "חיון היגואר", העוסק בתיאור מסע לניקרגואה הסנדיניסטיה, וכן במסות שונות, כגון ההקדמה שכתב לספרו של גינטר גראס, "על כתיבה ופוליטיקה".

ומכאן אנו מגיעים לפוליטיקה של הדת, המשתוללת כעת סביב הספר הזה. רושרי הוא אחאיסט שנואר לו להיות אחאיסט. במאמר שפירסם ב"אוכזרוור" כ-22 בינואר, בטרם הוצא עליו חוזה מטעם האיטוללה חומייני, כתב: "ד"ר אדם עזי הפטריארך בספרי 'ילדי חצות', מאבד את אמונתו ונותר עם 'חור בתוכו, חלל ריק במקום חיוני בקרבו'. גם אני נושא בקרבי חור דמוי-אל. מכיוון שאיני מסוגל לקבל את הקביעות הנחרצות של הדת, ניסיתי למלא חור זה בספרות. אמונת הרומן יקרה לי כפי שגירסת האיסלם הקנאית יקרה לשורפי ספרי בקראדפורד. אני הולך לספרות לגלות את הנעלה ואת השפל ביותר בחברה האנושית וכרוח האדם, ובה אני מקווה למצוא לא אמת מוחלטת כי אם את אמת הסיפור, הדמיון והלב..."

לא היתה זו הפעם הראשונה שרושרי הירשה לעצמו ללגלג על האיסלם הקנאי: ב"ילדי חצות" מסמלת אחותו של המספר, ג'אמילה הזמרת (לשעבר "קופיק הנחושט"), את הקורבן המובהק של הריאקציה המוסלמית החשוכה – האישה הכלואה מאחורי הרעלה. ב"כבושה" הוא ממשיך לפתח את הרעיון, כאשר סופייה נזופייה, האשה המוסלמית המושלמת, המונעת כולה על-ידי הבושה, שהיא הרגש הנאות למינה על פי האתוס המוסלמי, הופכת כסופו של רכר למפלצת טורפת, ותיאור החברה התיאוקרטית-גזענית-מיליטריסטית של פקיסטן כספר זה מעורר תלחלה. אבל עדיין לא קרה שום דבר, וגם אם הוחרמו שני הספרים בתת-היבשת ההודית, איש לא תבע את ראשו של המחבר. המוטו שלו היה הספק – "מצבו העיקרי של האדם כמאה העשרים".

כדבריו – והנשק שלו היה הדמיון היוצר. וכפי שכתב על גינטר גראס (ומן הסתם גם על עצמו), "הוא חרש בכל אלה הטוענים שבידיהם ידעה מוחלטת, הוא מטיל ספק בכל הסבר מושלם, בכל שיטת-מחשבה המחיימת להיות שלמה." באותו מקום הוא כותב: "אנחנו עוד לא מתיים. אנחנו אולי בצרה גדולה, אבל עוד לא מחוסלים. במקום שיש חיים חייבים להיות גם ניתוח, מאבק, שיכנוע, דיון, ויכוח, חשיבה מחודשת, וכל שאר המלים הגדולות שסיכומן במילה אחת קטנה – תקווה."

בפרקי ה"ג'היליה" הדמיון היוצר, הפנטאסטי, של המשורר כְּעַל, מסכן את האמונה יותר מכפירתו הבוטה של סלמן, שהיה תלמידו של הנביא, ברח ממנו ובעט בתורתו באמרו: "ככל שאתה קרוב יותר לקוסם, יותר קל לך לתפוס את התעלול." סלמן, הכופר, נשבר וחוזר בחשובה חוכה לחנינה מן הנביא, ואילו המשורר כְּעַל, הפחרן שהסתתר בין הזונות, חייב למות, כמו גם הזונות עצמן. בפרקים האלה מצטייר הנביא כבן-אדם מורכב, כאיש חזון, ללא ספק, אך גם רחוק משלמות. הוא נקרא "מאהונד" – כינוי שניתן למוחמד על-ידי הנצורים כימי-הביניים, בתקופה בה הנצרות והאיסלם נלחמו זו בזו באירופה ובמזרח התיכון, והסופר מסביר:

"כדי להפוך עלבון למקור כוח, ריגים, טורים, שחורים, כולם ביקשו לשאת בגאווה את הכינויים שניתנו להם בכזו; כמוהם גם גיבורנו מטפס-ההרים, נשוא-הנבואה המתבודד, יהיה... מאהונד." על ה"פסוקים השטניים" גרמו בקוראן: לפני ההגירה ליאטרופ, היא פְּרִינָה, היו הנביא ותלמידיו נטונים כמצור כמכה, ואז, כצד לו, ריכך מוחמד את עמדתו ששללה לחלוטין את האלים הקדומים. לאחר מכן הבחיר לו המלאך גבריאל שהפסוקים הללו ניתנו לו מידי השטן, וניחם אותו שכדבר הזה קרה גם לנביאים שקדמו לו. מן הקטע הסתם הזה ומן המסורת הכתובה שאב רושרי את הרעיון לפרקי ה"ג'היליה" שהם, כאמור, הזיותיו של השחקן ג'יבריל פארישטא בתקופה שהוא מטורף לחלוטין ונוקק לטיפול פסיכיאטרי. אלא שכנראה לא איזכור ה"פסוקים השטניים" הוא שהעלה את חמתם של המוסלמים האדוקים. תיאור הזונות המתחפשות לנשות מוחמד בבית-הזונות – הנקרא "חיג'אב",

כשם הרעלה המחפה על פניה של אשה מוסלמית – הרתיח את דמם, ובעיקר הרעיון שמוחמד היה מסוגל לרגעי הולשה ולפעולות שונים כדי לגבור על אויביו ושברגע האחרון של חייו הוא מודה לאלה לאט, שאת האמונה בה הדכיר בזרוע נטויה, על ההקלה שהוא חש.

מאיך – ואצל רושדי יש תמיד מאיך – מצטייר המאמין האמיתי תמיד בחיוב. כאלה הם למשל בני הנפר טיטליפור, העוזבים את בתיהם תחת עץ הבניאן הגדול ויוצאים לדרך ללכת ברגל למכה, בהנהגתה של נערה תמהונית לבושה מעטה של פרפרים ששמה, כמובן, עיישה, כשם אשתו הצעירה והאהובה של הנביא. עליהם ללכת שלושי-מאות קילומטר רק כדי להגיע לאוקיאנוס ההודי, אותו הם מתכוונים לחצות בחרבה. אמונתם כה עזה שהם סוחפים איתם גם את סוחר-הצעצועים ההינדואי סריןואס ושתי נשים מן המעמד העליון שמעולם לא האמינו ב"שטויות שכאלה". בדרךם הם חונים בעיר אחת ולנים במסגד שבה. האימאם המקומי הוא קנאי מן הסוג החדש-ישן שתחת הנהגתו סוקלים בני-העיר תינוק רך שנולד מחוץ לנישואים. הכפריים מטיטליפור לא זו בלבד שאינם משתתפים במעשה הנחשב אלא שהם מזועזעים ממנו ומביעים שאט-נפש לגביו. עס-זאת הם ממשיכים לצעוד לעבר הים ושם, כך מסתבר, זה לא לגמרי בטוח, אבל שום דבר אינו בטוח, הם מתחילים לצעוד על קרקעית האוקיאנוס בדרך לחצי-האי ערב... בהתנצלותו הפומבית כתב רושדי: "כמחבר 'הפסוקים השטניים' אני מכיר בכך שמוסלמים רבים בעולם נפענו באמת מפרסום ספרי. צר לי מקרב לב על עוגמת הנפש שנגרמה למאמינים כנים באיסלם. אנו חיים בעולם בו קיימות אמונות רבות, והניסיון הזה מזכיר לנו שעלינו להיות ערים לרגישויותיהם

שלאחרים." מי שחשב שהתנצלות זו היתה כנועה ונרצעת לא קרא אותה. דברים אלה הם מאניפסט הומניסטי לא פחות מדבריו האחרים, והצער שהוא מביע מכוון אל המאמינים הכנים באמונתם – לאנשים מסוג הכפריים מטיטליפור, שאינם סוקלים ואינם פוגעים אלא מבקשים את הישועה.

הפראדוקס שרושדי מציב בפנינו מוכר לנו בצורתו הנוצרית מן "האחים קרמאזוב" – האינקוויזיטור הגדול מחזיק בכל הטענות הטובות, אלא שהמסקנה העולה מהן היא שיש להעלות את ישו על המוקד, וכל מה שיש לישו להשיב הוא לנשק אותו על לחיו. אמונתו התמימה של אליושה שופכת על כל סביבותיה נוגה שקשה לעמוד בפניו, אבל האם איוואן הספקן, המורד באל, אינו קרוב לנו יותר? ואצל טולסטוי: האם פלאטון קרטיאייב – שיכול היה לגדול תחת עץ הבניאן בטיטליפור – או פיר הספקן והמתלבט קרוב יותר לעולמנו, פוסט-אשוויץ, פוסט-הירושמה, פוסט-המרידז' וכולי וכולי?

את המלה האחרונה משאיר רושדי לסלאדין ציאמצ'א, שחזר להודו, תזר להיות סלאח א-דין ציאמצ'אוואלה, השלים עם אכיו הגוסס, השלים גם עם היעלמותה ההדרגתית של בומביי של ילדותו ("אם הישן יסרב לגווע, החדש לא יוכל להיוולד"), עם אהבתו לרופאה הצעירה זינה נאקיל, הפעילה בחוגי השמאל ההודי המבקש לגבור על הכיתות והאיכה הבינ-דתית. לגיבריל המסכן נכון סוף לא-טוב – אין לו מקום בעולם, לא כמלאכו של מוחמד ולא כמגלם אלים הינדואים.

רושדי, משורר המהגרים, כתב שה"רכונים" בהם השתמש בדרכו היו, בין השאר, ספרו של סרגיי איינושטיין "החוש הקולנועי", שירי "העורב" של

טד יוז, "כריונות" של בורחס, "טריסטראם שאנדי" של לורנס סטרן, "קרנפים" של יונסקו, ובקיצ 1967 – "תוף הפח" של גינטר גראס. שנה מעניינת, 1967.

אבל מי שיחפש ימצא הרבה, הרבה יותר מן הדרכונים הללו. ימצא כאן גם את קאפקא (סלאדין ציאמצ'א המסכן, מקורן ומפריס פרסה, "מתפלש כרמש על הרצפה" ומביט בבני-האדם העומדים עליו, ממש כגריגור סמסא שהפך לג'וק); את הפעלולים של השטן במוסקבה; את "חולית" של פראנק הרברט; את "חמור הזהב" של אפוליאוס ועוד ועוד... ההומור המתפרץ של רושדי לוקח מכל הבא ליד ומעביר את הכל כפרזומה של המיונו היוצר. גם "הפסוקים השטניים" בעצמם מתחלפים במקום מסוים ב"חרוזים שטניים" (באנגלית זו אותה מלה), כאשר ציאמצ'א מתעלל בגיבריל דרך הטלפון ומשמיע לו, בקולות שונים ומשונים (הרי הוא שחקן קול) כל מיני שירים פופולאריים וגייגלים בעיבוד קל, שכוונתם לרמוז שהרובר מתעסק עם אהובתו של גיבריל. ליהודים יהיה התיאור של ה"שולחן ערוך" המוסלמי – הוראות הקבע איך ומה לאכול, איך לישון, אילו תנועות מותרות במישגל, איפה מותר ואיפה אסור להתגרד ובאיזו יד לנגב את הישבן – חביב ומוכר מן הבית. לקורא המערבי זה נשמע כמו בדיחה.

"שירפו את הספרים והשליכו יהבכם על הספר!" משדר ביילאל, זמר הגיאז שהתאסלם, בשורותו של האיטוללה. בקסטות עבריות שונות אפשר לשמוע דברים דומים. רושדי, סופר גדול לזמננו וכורואי למאה העשרים-ואחת, מכיר את עולמנו היטב. בהיעדר אלזדים, ישמור עליו הסקוטלנד יארד. אינשאללה.

נקודת תצפית
אמיר אור

אורסולה בוערת

בחזון אמונת אמת
אהבה אורסולה את בן האלהים.
החנתה ארום ועולם כאחד;
בשמש הביטה
וקראה אל הים בצעירים:

בתשוקה עזה
אליך השתקקתי לבוא
ובחנתה השמימית אתך לשבת.

הילוגד מכנין

הקתולים הגבילו ותיבתו את החושניות אך מעולם לא עיקרו אותה. מריה הפכה לאם הפריץ הגדולה; ישו, בין שאר תפקידי, שימש כאדוניס. החושניות הטרומ-נוצרית נותרה ספוגה באמונת הקתולית, בלבד, במיסטיקה, בטקסי הדת, ובכנסיות. משום כך דווקא, לא מפליא שההתעוררות לשחרור מיני התחילה בארצות הפרוטסטנטיות – בגרמניה, בסקנדינביה, ובארה"ב; הפוריטניות הסגפניות, האנטי-חושניות, האנטי-גופניות, היתה חייבת, בסופו של דבר, ללדת את הריאקציה. אבל ריאקציה עדיין איננה תיקן. כדי להיווכח בכך, די להתבונן באופן שבו שבדים או אמריקאים מחזיקים ומגיעים את גופם, ולהשוות אותו לשפת הגוף הקולחת של איטלקים או ספרדים. הראש מונד; הגוף מתעורר לאיטו. דורות ידרשו כדי להשיב למשוחרר המין הללו את מינותם.

פי אם תחיו על פי הברש, מות תמותן;
אך אם על יד הרוח תמיתו את מעשי הגוף, תיה
תחיו.

איצ'ט פאולוס אל הרומים, ח' 13

האילוץ הדתי במערב טרח תמיד לכבול את המיניות האנושית, ולא בכדי. לא מפליא שהדת היהודית הגבילה וכבלה, והנוצרות אף שללה והוקיעה, את המשגל; החדווה שבמין היא הגישום הגמור שהוא עשיר להעניק, האפשרות להיות לחלוטין הגוף, החושים, האינסטינקט. לכאורה, בגלל גשמיות זו נאסרה וכבלה המיניות האנושית; הגישום נתפס כאנטי רחמי, ואולם אותה 'גשמיות' איננה כמין אלא במחשבה עליו, כאשר 'הגוף' נצפה כחיצוני ל'רוח', כנפרד ומרוחק ממנה, כמנוגד לה, וכסופו של דבר – כמכשול. למעשה, הפיצול הפנימי הוא זה המהווה את מקור כוחה האמיתי של הדת על המאמין; הפרד ומשול. האדם המסוכסך עם עצמו, המוטל למלכוד שבין אשמה והוקעה עצמית לבין סירוס טבעו, הוא טרף קל לכל 'מושיע' דתי.

ארוס את רוחי הניע
פסערה הנחתת בעצי האלון.

מין טוטאלי – פירושו אי-ניגוד, אר-פיצול, אחרות של גוף ונפש. מין טוטאלי ייתכן רק כאשר הראש הזה, הצנוור, מתח הצידה. כאשר אתה נעשה כולך חישה ואנרגיה, כאשר המין מחרחש לא בראש, אלא בכל כולך, אתה מוצא לפתע שהגוף איננו 'הגוף'; הוא הופך לעצמה רוטטת, אחת, שלגביה 'גוף' ו'נפש' הן הגדרות ריקות. מין הוא החלק המוקדם, הצעיר ביותר, הילד שבנו. מין הוא תמים; המחשבה עליו – לא מיניות שנעשית עמוסת מחשבות, היא מיניות טעונה בהתגיות של הוכחה עצמית, אמתות שוללות, השגיות, כת, פחדים ורגשות אשם. זוהי מן פורנוגרפיה של סירוס עצמי – אנחנו מתווכחים עם החושים והגוף, מגבילים, מנתבים, נלחמים נגד עצמנו.

מליסיאס אהבה מכחשת
אך גופה מכרז בקול
פי בו חצים מלא המלי;
פושל צעדה, נשימתה מקטעת
ושקעים פהים לה תחת עיניה.
אשכיעכם, בני החשק,
באמכם העטורה אפרודיטי;
שלחי באש את הסורת
עד כי תזעק:
אני בוערת!

(הפיסו)

(סאפט)